

ART-THERAPEUTIC TECHNOLOGIES AS CORRECTION AND REGULATORY MEANS FOR SENSORY INTEGRATION DISORDERS

Hayrapetyan Lusine

*PhD, Associate Professor,
Yerevan State University, Armenia,
lusine.hayrapetyan@ysu.am*

Summary

The collection and processing by the brain of a large amount of information about our daily sensations as a result of the nervous process, their generalization and activation of various sensory signals using healthy nervous processes is a complex system of processes through which a person lives and acts, reacts to the environment. Sensory integration is the exact location of different sensations. The causes of sensory integration disorders may be different, they require detailed study and elimination, because such disorders can interfere with the child's socialization process and cause serious problems in the future.

From this point of view, it is of interest to study sensory integration as a systemic process in which the human nervous system receives information about the world around it through all the senses and reacts to them by collecting, regulating, processing the collected information and applying it to other purposeful activities. The underdevelopment or violation of any of them prevents the complete collection of necessary information. It delays or does not form adaptive reactions to the phenomenon, which complicates the relationship between the child and the outside world.

Art technologies can play a very important role in solving or resolving this problem. It can be divided into categories depending on the problem and/or depending on the lack of sensory stimulation. The main objective of our research is aimed at studying sensory integration disorders, as well as the prevention of defects using artificial technologies.

Keywords: *sensory integration, sensory disorder, adaptive skills, art technologies, levels of sensory interaction.*

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК КОРРЕКЦИОННО-РЕГУЛИРУЮЩИЕ СРЕДСТВА ПРИ НАРУШЕНИЯХ СЕНСОРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Айрапетян Лусине

*Кандидат педагогических наук, доцент,
Ереванский государственный университет, Армения,
lusine.hayrapetyan@ysu.am*

Аннотация

Сбор и обработка большого количества информации мозгом, их обобщение и активация различных сенсорных сигналов с помощью нервных раздражителей – это сложная система процессов, благодаря которым человек живет и действует, реагирует на окружающую среду. Сенсорная интеграция – это точная расстановка различных ощущений. Причины нарушения сенсорной интеграции могут быть разными, они требуют подробного изучения и устранения, поскольку такие нарушения могут препятствовать процессу социализации ребенка и стать причинами серьезных проблем в будущем.

С этой точки зрения представляет интерес изучение сенсорной интеграции как системного процесса, при котором нервная система человека получает информацию об окружающем мире через все органы чувств и реагирует на нее, собирая, регулируя, обрабатывая собранную информацию и применяя ее к другой целенаправленной деятельности. Сенсорные системы человека развиваются параллельно, недоразвитие или нарушение какой-либо из них препятствует полному сбору необходимой информации. Запоздывают или не формируются адаптивные реакции на явление, что затрудняет взаимоотношения между ребенком и окружающим миром.

Арт-технологии могут сыграть очень важную роль в решении или урегулировании этой проблемы. Их можно разделить на категории в зависимости от проблемы и/или в зависимости от стимуляции отсутствующих ощущений. Изучение нарушений сенсорной интеграции, а также их предотвращение с помощью арт-терапевтических технологий является основной проблемой нашего исследования.

Ключевые слова: *сенсорная интеграция, сенсорное расстройство, адаптивные реакции, арт-технологии, уровни сенсорной интеграции.*

ԱՐՏ-ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ ԶԳԱՅԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻԱՅԻ ԽԱՆԳԱՐՈՒՄՈՎ
ԵՐԵՎԱՆԵՐԻ ՀԵՏ ՏԱՐԿՈՂ ՍՈՑԻԱԼ- ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒՄ

Հայրապետյան Լուսինե
մանկ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ,
Երևանի պետական համալսարան, Հայաստան,
lusine.hayrapetyan@ysu.am

Ամփոփում

Համառոտագիր: Նյարդաբանական գործընթացի արդյունքում մեծաքանակ տեղեկատվությունը ուղեղի կողմից հավաքագրելն ու մշակելը, դրանք ամբողջացնելն ու նյարդային գրգիռների միջոցով զգայական տարբեր ազդակներ ակտիվացնելը բարդ գործընթացների համակարգ է, որի շնորհիվ մարդն ապրում և գործում է, արձագանքում շրջապատին: Զգայական ինտեգրացիան տարբեր զգացողությունների ճշգրիտ դասավորվածությունն է: Զգայական ինտեգրացիայի խանգարման պատճառները կարող են լինել տարբեր: Դրանք պահանջում են մանրամասն ուսումնասիրում և անդրադարձ, քանի որ նման խանգարումները կարող են խոչընդոտել երեխայի սոցիալականացման գործընթացը և հետագա լուրջ խնդիրների պատճառներ դառնալ: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական է զգայական ինտեգրացիայի՝ իբրև համակարգային գործընթացի ուսումնասիրումը, որի ժամանակ մարդու նյարդային համակարգը բոլոր զգայարանների միջոցով տեղեկատվություն է ստանում իրեն շրջապատող աշխարհի մասին և արձագանքում դրանց՝ համախմբելով, կարգավորելով, մշակելով հավաքագրած տեղեկատվությունը, այն կիրառում այլ նպատակաուղղված գործունեության մեջ:

Մարդու զգայական համակարգերը զարգանում են զուգահեռաբար, դրանցից որևէ մեկի թերզարգացումը կամ խանգարումը խոչընդոտում է անհրաժեշտ տեղեկատվության լիարժեք հավաքմանը: Ուշանում կամ չեն ձևավորում երևույթի հանդեպ ադապտիվ պատասխաններ, որոնք դժվարացնում են երեխայի և իրեն շրջապատող աշխարհի միջև հարաբերությունները: Այս խնդրի լուծման կամ կարգավորման համար շատ կարևոր դերակատարություն կարող են ունենալ արտթերապևտիկ տեխնոլոգիաները: Դրան կարելի է դասակարգել՝ ըստ խնդրի և կամ ըստ բացակայող զգայության խթանման:

***Բանալի բառեր՝** զգայական ինտեգրացիա, զգայական խանգարում, ադապտիվ պատասխաններ, արտտեխնոլոգիաներ, զգայական ինտեգրացիայի մակարդակներ:*

Հիմնախնդիրը: Զգայական ինտեգրացիայի ուսումնասիրումը կարևոր դեր ունի երեխայի վարքի ձևավորման և հուզականային ոլորտի ուսումնասիրման, զարգացման համար: Անձի ձևավորման վրա զգայական ինտեգրացիայի խանգարումները կարող են լուրջ հետևանքներ ունենալ, որոնց կարևոր է անդրադառնալ ժամանակին և տալ համապատասխան լուծումներ: Այդ տեսանկյունից երեխայի սոցիալական վարքի ձևավորման գործընթացում արտթերապևտիկ տեխնոլոգիաները կարող են հարուստ բազա հանդիսանալ զգայական ինտեգրացիայի գործընթացի կարգավորման տեսանկյունից:

Հիմնախնդրին առնչվող արդիական այլ հետազոտությունների և հրատարակությունների կարճ վերլուծություն: Զգայական ինտեգրացիայի խանգարման պատճառականության մասին ուսումնասիրել է Էնն Ջին Այրեսը, որը կատարել է զգայական ինտեգրացիայի համակողմանի վերլուծություն: Հուզական ինտելեկտի, դրա ձևավորման ուղիների մասին ուսումնասիրություններ է կատարել Դ. Գոուլմանը: Արտտեխնոլոգիաների և արտթերապևտիկ միջոցները տարբեր դիտանկյուններից վերլուծվել են Ա. Կոպիտինի, Վ. Կոկորենկոյի, Մ. Կիսելյովայի, Ե. Տարաբինայի, Մ. Բրունոյի աշխատություններում:

Հետազոտության նպատակը: Զգայական ինտեգրացիայի խանգարումների ուսումնասիրությանը, ինչպես նաև արտտեխնոլոգիաների օգնությամբ դրանց կանխարգելմանն է ուղղված մեր հետազոտության հիմնախնդիրը:

Հետազոտության նորույթն է բացահայտել այն արտտեխնոլոգիաները, որոնք կնպաստեն երեխայի մոտ զգայական ինտեգրացիայի խանգարման կարգավորմանը կամ ընդունելի տեսքի բերելուն, ինչպես նաև կապահովեն անձնական աճ:

Հիմնական նյութի շարադրանքը: Զգայական ինտեգրացիայի սահմանումը տրվել է Էնն Ջին Այրեսի կողմից 1970 թվականին որպես նյարդաբանական գործընթաց, որի ընթացքում տարբեր զգացողությունների ճիշտ դասավորվածության, տեղայնացման, տեսակավորման, հաջորդականության արդյունքում մարդը կարողանում է կողմնորոշվել շրջակա միջավայրում: Ըստ Այրեսի՝ զգացողությունները տեղեկատվություն են տալիս մեր մարմնի վիճակի և շրջակա միջավայրի մասին [1, էջ 18]: Ամեն վայրկյան մեր գլխուղեղը ստանում է անթիվ քանակությամբ զգայական ինֆորմացիա և ոչ միայն աչքերի, ականջների միջոցով, այլ ամբողջ մարմնի: Զգայական ինտեգրումը շոշափելիքի, շարժման, հոտի, համի, տեսողության և լսողության զգայարանների միջոցով տեղեկատվություն ստանալու ունակությունն է, որը հնարավորություն է տալիս համադրել այդ տեղեկատվությունը ուղեղում առկա տեղեկատվության և գիտելիքների հետ:

Զգայական ազդակի նկատմամբ պատասխանները տեղի են ունենում կյանքի շատ վաղ շրջանում՝ բեղմնավորումից հինգ շաբաթ հետո: Այդ առաջին պատասխաններն ուղղված են շոշափողական ազդակին: Շոշափելիքի, հոտի և շարժման զգացումները կարևոր են նորածնի համար, որն օգտագործում է դրանք մոր հետ կապը պահպանելու համար:

Կախված նրանից, թե ուղեղն ինչպես է ինտեգրում արտաքին ազդակները, ինչպես է մշակում և ինչ աղապտիվ պատասխաններ է դուրս բերում, զգայական ինտեգրացիան տարբեր մարդկանց մոտ տարբեր չափով է արտահայտվում՝ բարձր, միջին, ցածր մակարդակի: Արդյունքում այս ամենը կարող է անդրադառնալ երեխայի վարքային դրսևորումների վրա, քանի որ գլխուղեղի աշխատանքը գիտակցված չէ և վերահսկման ենթակա չէ, և դաստիարակության որևէ մեթոդ նման պարագայում ներգործել չի կարող (պատիժ, խրախուսանք), սակայն նույնը չի կարելի ասել ինտելեկտուալ զարգացվածության մասին:

Երեխան կարող է ունենալ զգայական խանգարումներ, սակայն հնարավոր է, որ այն չանդրադառնա ինտելեկտուալ հատկությունների վրա: Զգայական ինտեգրացիայի խանգարումը ակնառու առողջական խնդիրների թվում չեն, քանի որ շատ դժվար է բացահայտել: Անընդհատ երեխայի վարքը ուսումնասիրելու արդյունքում միայն կարելի է պատկերացում կազմել, թե ինչ մակարդակի խանգարում ունի երեխան, արդյոք կարողանում է խաղին ինտեգրվել, ընկերների հետ համագործակցել, ինչ դժվարություններ է ունենում խաղի ընթացքում, որոնք օրինաչափ են երեխայի վարքում: Հետաքրքիրն այն, որ երեխայի զգայական խանգարումը կարող է դրսևորվել նաև մի փոքր ուշ: Հաճախ շարժողական նյարդի որոշ խանգարումներ վերագրում են զգայական ինտեգրացիային, որը սխալ ուղղությամբ է տանում երեխայի հետ կազմակերպվող աշխատաքը, քանի որ զգայական ինտեգրացիայի խանգարում ունեցող երեխաների նյարդերն ու մկանային համակարգը աշխատում են կարգավորված, սակայն խնդիրն այն է, որ գլխուղեղը չի հասցնում տարբեր զգայություններ մեկտեղել՝ ձևավորելու մեկ միասնական պատասխան: Հաճախ ակնհայտ է, որ երեխան ամենապարզ գործողությունը կարող է կատարել սպասվածից ավելի բարդ, հատվածաբար:

Զգայական ինտեգրացիայի տարատեսակները շատ են: Ամենատարծված տեսակներից մեկն էլ խոսքային հապաղումն է, երբ երեխան ունի առողջ լսողություն, սակայն մեր հարցի պատասխանը պատրաստելը նրա համար առանձնակի դժվարություն է

ներկայացնում, կամ չեն ընկալում գրուցակցի բառերը, կամ բառեր են «կորցնում» հաղորդակցման ճանապարհին թե՛ լսելիս, թե՛ պատասխանելիս: Թույլ զարգացած զգայական ինտեգրացիան գերակտիվ վարքի պատճառ է, որը կարող է լուրջ խնդիրների պատճառ դառնալ երեխայի համար:

Նկատենք, որ երեխայի կյանքի առաջին յոթ տարիների ընթացքում կազմակերպվում են նյարդային համ ակարգի զգայական գործընթացները: Զգայարանները ակտիվանում են ժամանակի ընթացքում, ուշադրության և կենտրոնացմանը զուգահեռ, մասնավորապես, երբ սկսվում է շրջակա աշխարհը իմաստավորվել: Զգացողություններն օգնում են, որ երեխան ճանաչի աշխարհը և կառավարելով զգացողությունները՝ արձագանքի շրջապատող աշխարհին: Խաղային գործունեության մեջ ներգրավվելով՝ երեխայի մոտ ակտիվանում են զգայությունները: Ժամ Պիաժեի կարծիքով երեխան խաղային գործունեության ընթացքում ձեռք է բերում զգայական հասունություն, որը հիմք է դառնում նրա սոցիալական, ինտելեկտուալ զարգացման և անձնային հատկանիշների ձևավորման համար:

Անձի գործունեության ընթացքում առաջացած զգացողությունները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ գիտակցված, երբ մենք գիտակցելով ենք ընկալում աշխարհը, և առանց գիտակցման, երբ ուղեղը վերամշակում է տեղեկատվությունն առանց գիտակցականի: Մեր շրջապատող աշխարհի և մեր մասին տեղեկատվությունը հավաքագրվում և մշակվում է մի քանի ուղղությամբ՝

1. հեռավորության ընկալում (տեսողություն, լսողություն),
2. առարկաների ընկալում (շոշափելիք),
3. մարմնի շարժում, դիրք (հավասարակշռություն),
4. հոտ, համ (համի և հոտի զգացողություն),
5. զգացողություններ մարմնի ներսում (վիսցերալ ռեցեպտորներ)[1, էջ 67]:

Այսպիսով երեխայի համար որևէ բան սովորելու և յուրացնելու գործընթացը չափից դժվար իրականանալի կդառնա, եթե նույնիսկ մեկ զգայական համակարգ հրաժարվի վերլուծել այն նշանային համակարգը, որոնցից մենք օգտվում ենք: Այլ կերպ ասած, գործ ունենք զգայական դիսֆունկցիայի հետ, որը զգայական գործառնության խանգարում է և ոչ թե բացակայություն: Հաճախ միննույն զգայությունը անընդհատ ակտիվ լինելով խանգարում է երեխային և վախի պատճառ դառնում: Այդ գործառնությունները վերականգնելու կամ շտկելու համար երբեմն անհրաժեշտություն է առաջանում դուրս բերելու պատճառականությունը, գնալ զգայական դեպրիվացիայի, որի ընթացքում գլխուղեղը գրկվում է սլյալ զգայական «սնուցումից» որոշ ժամանակով: Այնուհետև աստիճանաբար կարգավորելով երեխայի և արտաքին միջավայրի փոխներդաշնակեցումը զգայական սիմուլիացիաներով փորձ է արվում ներքին զգայական դեպրիվացիան դուրս բերելու և հասնելու առողջ զգայական ընկալման վիճակին [3]:

Զգայական դիսֆունկցիայի առաջին նշաններից գերակտիվ վարքն է, գերզգայունությունը: Եթե ուղեղը չի կարողանում կարգավորել զգայական ազդակների համակարգեր ստեղծելու գործընթացը, ապա դժվար երեխան կարողանա կողմնորոշվել վարքի կամ այլ հարցերում: Այստեղ մեծ դեր ունեն արտթերապևտիկ տեխնոլոգիաները, որոնք իրենց յուրատիպ գործիքակազմով օգնում են գտնել այս դժվարին խնդրի լուծումները:

Արտտեխնոլոգիաները ենթադրում են արվեստի տարբեր ճյուղերի տարբեր միջոցով սոցիալ-մանկավարժական գործողությունների համակարգեր, որոնց շնորհիվ երեխայի ակտիվ մասնակցություն և ազատ ստեղծագործելու հնարավորություն է ստանում, ժամանակ առ ժամանակ մասնագետը ծանոթացնում է նոր գործողություն-

ներին, որոնք տալիս են անհրաժեշտ քանակի տակտիլ և շարժողական զգացողություններ: Այստեղ երեխայի զգայական ակտիվության կարգավորման համար մեծ նշանակություն ունեն արտտեխնոլոգիաների միջոցները՝ ներկ, ավազ, թելեր, պլաստիլին և այլն: Որքան շատ է երեխայի հետաքրքրությունը որևէ գործողության հանդեպ, այնքան հնարավորություններ կան, որ երեխան կհաղթահարի խնդիրը: Արտտեխնոլոգիաները երեխայի համար սովորական դարձած գործողությունները համալրում է զգայական ակտիվ տարրերով, որոնք տարբեր կողմերից ձևավորում են հետաքրքրություն նոր գործողությունների հանդեպ, ազդում են երեխայի ադապտիվ պատասխանները ձևավորելու գործընթացի վրա, ուստի խնդրին համապատասխանեցված արտտեխնոլոգիաները կարող են թերապևտիկ ազդեցություն և դրական նշանակություն ունենալ երեխայի զգայական համակարգի ակտիվացման տեսանկյունից:

Արտտեխնոլոգիաների բազմագործոն կիրառությունները մանկավարժական, հոգեբանական, սոցիալական, բնագավառներում հոլիստիկ մոտեցման արդյունք են, ինչն օգնում է ընկալել խնդրի համար գոնե լուր համակարգային լուծումներ [4]: Նման արտտեխնոլոգիաների թվին կարելի է դասել նկարչաթերապիան, ավազաթերապիան, պլաստիլինային թերապիան: Նկարչաթերապիայի մեջ գույնը, ներկի տարբեր տեսակներ կարող են նպաստել տեսողական զգայարանի ակտիվացմանը, ինչի շնորհիվ կլիթանվի ոչ միայն տեսողական, այլև փոքր մոտորիկայի զգայունակությունը: Մատիտով նկարելը կարող է հուզականորեն կաշկանդել երեխային, մինչդեռ ջրային տեխնիկաներից ակրիլը, ջրանեկը, գուաշը կարող են շատ տպավորիչ ազդեցություն ունենալ երեխայի վրա: Ըստ այդմ՝ կարելի է կիրառել նկարչաթերապիայի երկու տեսակներից յուրաքանչյուրը՝ թերապևտիկ, շտկողագարգացնող:

Կարևոր տեղ կարող է ունենալ ինտեգրատիվ թերապիան, որի ընթացքում կարելի է մի քանի արտտեխնոլոգիաների տարրեր համադրել, օրինակ՝ երաժշտությանը համադրել նկարչությունը, պլաստիլինային տեխնիկաները և այլն:

Պլաստիլինային թերապիան հնարավոր է տակտիլ գերզգայունություն ունեցող երեխայի մոտ անհանգստություն առաջացնի, իսկ մի այլ դեպքում կարող է երեխայի զգայությունը խթանող և բարելավող միջոց դառնալ:

Ավազաթերապիան թերևս ամենահետաքրքրականն է տվյալ խնդրի շտկողավերականգնողական աշխատանքների կարգավորման գործընթացում: Կարելի է կիրառել չոր և թաց ավազ՝ կախված երեխայի զգայունակությունից: Ավազաթերապիայի ընթացքում երեխան կարող է չգիտակցված արտամղել իրեն անհանգստացնող վախերը, տագնապները, ապրումները՝ ավազով նկարելով պատկերներ: Ավազաթերապիան կարող է զարգացնել փոքր մոտորիկայի աշխատանքը, միևնույն ժամանակ՝ կարգավորել երեխայի վարքը:

Ժամանակակից արտտեխնոլոգիաները նպաստում են հուզական ինտելեկտի բարելավմանը, զգայական ինտեգրացիայի ակտիվացմանը: Արտտեխնոլոգիաներով աշխատելը հնարավորություն է տալիս զգայության ընկալունակության, գրգռողականության աստիճանը փոխելու, աշխատելու նոր մոտեցումների, արդյունքին հասնելու, հարուստ նյութ հավաքելու և նոր գաղափարների հիմք դառնալու: Արտտեխնոլոգիաների օգնությամբ կարելի է դուրս բերել զգայական ինտեգրացիայի խանգարման պատճառականությունը, ընդհուպ որոշել խանգարման մակարդակն ու աստիճանը: Արտտեխնոլոգիաներով աշխատելիս զգայական ինտեգրացիայի խանգարումով երեխան նախ ամբողջ ուշադրությունը հրավիրում է աշխատանքային գործընթացին, որը պետք է կառուցված լինի երեխայի ունեցած խնդրի վրա: Սակայն ոչ պակաս կարևոր են աշխատանքների վերլուծությունները, որոնք պետք է արվեն տարբեր մեթոդներով: Արտտեխնոլոգիաների թերապևտիկ նշանակությունը ակնհայտ է թե՛ երեխային աշխատանքում

ներգրավվելու ընթացքում, թե՛ երեխայի ստեղծած արտաաշխատանքի վերլուծության ժամանակ:

Արտթերապևտիկ աշխատանքների վերլուծության հետաքրքիր փորձերից մեկը պետք է համարել Էդիթ Կրամերի «երրորդ ձեռքի միջամտություն» մեթոդը, որի հիմքում ընկած էր երեխայի և իր աշխատանքի միջև եղած կապը, իսկ «երրորդ ձեռքը», այսինքն՝ գործընթացն ուղղորդող մասնագետը, կառավարում և մասնագիտական ուղղվածություն է տալիս՝ ներդաշնակեցնելով երեխայի և իր աշխատանքի միջև եղած հուզական կապը [7]: Ըստ նրա՝ սուբլիմացիայի արդյունքում կարող են բացասական հույզերը վերածվել տարբեր օբյեկտների և նկարելու միջոցով հայտնվել թղթի վրա: Երեխայի կողմից ստեղծած աշխատանքը կարող է դիտարկվել որպես անհատական, սոցիալական և մշակութային գործոնների փոխազդեցության արդյունք: Ամերիկացի արտթերապևտ Շոն ՄաքՆիֆը «բուժող ստեղծագործականությունը» դիտարկում է որպես գործընթաց, որը ներառում է ինքն իրեն պատկերի ստեղծման և հետագա արտացոլման գործընթաց՝ մի շարք փուլերի միջոցով, իսկ Ս. ՄաքՆիֆը նկարագրում է աշխատանքի տարբեր մեթոդներ, ներառյալ պատկերների հետ աշխատելը և հուզական ինտելեկտի զարգացնելը, արտթերապիայի հիմնադիր, նկարչուհի Անդրիան Հիլը բացահայտում էր, որ նկարելու ընթացքում նկարողի տեսողական ակտիվությունը հնարավորություն է տալիս նրան ցավոտ փորձառություններից շեղելու, նոր զգայական փորձառություն ձևավորելու [5, էջ 15]:

Ուշադրություն դարձնելով երեխայի օգտագործած նյութերին՝ նկարում օգտագործած երկրաչափական պատկերների համանմանությամբ օբյեկտներին, և թե դրանք ինչ հաճախականությամբ են օգտագործված նկարում, կարելի է հասկանալ երեխայի ապրումների պատճառները:

Այդ ուսումնասիրություններն իրենց ժամանակին շատ կարևոր էին նոր մեթոդի զարգացման համար: Առաջ եկան ֆենոմենալոգիական, ֆորմալիստական մոտեցումներ [5, էջ 27], որ որոնցից մեկը կարևորում էր իմաստը, իսկ մյուսը՝ ձևը:

Հատկապես նկարչական, պլաստիկային արտտեխնոլոգիաներում սկսեցին կարևորել պատկերների սիմվոլիկ նշանակության ուսումնասիրման անհրաժեշտությունը՝ չբացառելով, սակայն, իմաստի հարցը: Միմվոլները սերտ կապի մեջ են անհատական և կոլեկտիվ անգիտակցականի դինամիկայի հետ: Այն սիմվոլները, որոնք արտացոլում են կոլեկտիվ անգիտակցականի բովանդակությունը, արքետիպային սիմվոլներ են, որոնք կարող են անգիտակցականի խորը շերտից դուրս դերել և արտամղել, գիտակցական ու հոգեկան երևույթ դարձնել մարդուն անհանգստացնող խնդիրը:

Միմվոլների հետ աշխատանքը կարելի է բաժանել երեք մասի:

1. **Անձնական սիմվոլներ:** Դրանք անձի կյանքից վերցրած սիմվոլներ են, որոնք նշանակություն են ունեցել կյանքի տարբեր փուլերում: Այդ կողմորված տեղեկատվությունը կարելի է բացահայտել ստեղծագործողի օգնությամբ: Նա պետք է իմաստ տեսնի ու մեկնաբանի իր իսկ նկարածը: Այստեղ աշխատանքն ավելի թերապևտիկ է, քանի որ դրանք անձի կյանքից են, երազներից: Եվ այդ սիմվոլները կարող է հասկանալ և մեկնաբանել այցելուն ինքը: Այստեղ աշխատում ենք հատկապես ֆենոմենոլոգիական մոտեցմամբ:

2. **Մշակութային սիմվոլներ:** Մովորաբար մեծ դերակատարություն ունի, թե տվյալ սիմվոլը ինչ դերակատարություն է ունեցել այն մշակույթում, որի կրողն է երեխան:

3. **Արքետիպային սիմվոլներ:** Այստեղ գործ ունենք այնպիսի սիմվոլների հետ, որոնք համընդհանուր են բոլոր մշակույթների համար, օրինակ՝ արև, լուսին, ծառ ու ծաղիկ և այլն:

Ֆորմալիստական մոտեցման կողմնակիցները վերլուծության կարևորում են գեղարվեստական ստեղծագործության ձևի վրա կենտրոնանալուն՝ մասերի հավասարակշռությանը, կրկնվող մոտիվներին, գծերի և ձևերի ուղղվածությանը, որոնք ի վերջո ստեղծում են ամբողջական պատկեր, որը գոյություն ունի՝ անկախ իր ստեղծողից և վերլուծողից: Մեկնաբանման մոտեցումների բազմազանությունը օգնում է մասնագետին, իսկ երբեմն, պայմանավորված երեխայի տարիքային առանձնահատկություններով, երեխային ինքնուրույն գտնել իր ստեղծագործության մեջ որոշակի իմաստ, կապել իր ներաշխարհի և հուզական վիճակների հետ:

Ֆենոմենոլոգիական ուղղության հիմնադիր Էդմունդ Հուսերլը դեռևս 20-րդ դարի սկզբներին կարևորում է սուբյեկտիվ փորձի ուսումնասիրումը [6]:

Ֆենոմենոլոգիական մոտեցման նշանավոր ներկայացուցիչ Մալա Բետենսկին ստեղծագործական ինքնարտահայտման գործընթացի ժամանակ գտնում էր, որ երեխան ունենում է որոշակի հուզական ապրումներ՝ կապված ֆենոմենի ստեղծման հետ: Երեխան կարիք ունի, որ իրեն օգնեն ընկալելու և հասկանալու իր իսկ ստեղծած ֆենոմենը զգացմունքի ու մտածողության շնորհիվ: Այս տեսանկյունից էլ առանձնացնենք ֆենոմենոլոգիական մոտեցման այն հիմնական սկզբունքները, որոնք առանցքային և կարևոր են արտթերապևտիկ տեխնոլոգիաներով աշխատանքում, և հատկապես աշխատանքների մեկնաբանումների ժամանակ: Դրանք են.

1. աշխատանքի հեղինակի կարևորումը որպես զգայա կան ինտեգրացիայի խանգարման գործընթացը կարգավորող կարևոր օղակ,

2. աշխատանքի հեղինակի կարևորումը որպես ստեղծագործության վերլուծողի, նրա մոտեցումներն ու պատկերացումները իր իսկ ստեղծած ֆենոմենի հետ կապված,

3. աշխատանքի հեղինակի ստեղծագործականության և դրսևրոման ազատությունների հետ առնչությունը առանց սուբյեկտիվ մոտեցումների:

Ֆենոմենոլոգիական մոտեցման սկզբունքներով հատկապես հետաքրիր արդյունքներ կարող են տալ նկարչաթերապիայի տեխնոլոգիաները, որոնց ընթացքում նայած, թե ինչ գեղարվեստական նյութերից (յուղամատիտ, գուաշ, ակվարել) է օգտվում երեխան, ևս կարելի է շատ կարևոր դատողություններ անել, որոնց օգտագործումը շատ խոսուն է մարդու ներաշխարհի, ճգնաժամային վիճակների բացահայտման մասին:

Զգայական ինտեգրացիայի խանգարումը շտկելու գործընթացը բարդ է, ստեղծագործական աշխատանքը մի քանի փուլով է ընթանում՝ նախապատրաստական, ապրումների, բուն ստեղծագործական աշխատանքի, «ֆենոմենի» ստեղծում, սեփական աշխատանքի դիտում լուր հայեցողության և խոսքայնացման ճանապարհով: Կարևոր է, որ մասնագետը ուշադրությամբ հետևի աշխատանքային ընթացքին, իսկ այնուհետև լսի երեխայի խոսքը, ուսումնասիրի նրա լռությունը, երբ ուսումնասիրում է իր նկարը: Ֆենոմենոլոգիական մեթոդով աշխատող արտթերապևտիկ համար կարևոր է հնարավորություն տալ ստեղծագործության հեղինակին նայելու և իր ստեղծագործության մեջ տեսնելու այն, ինչ միայն ինքը կարող է տեսնել և մեկնաբանել՝ ձեռնպահ մնալով մեկնաբանություններից:

Մասնակցի նկարում մասնագետը չպետք է ի սկզբանե իմաստ փնտրի, որպեսզի առավել խորությամբ ընկղմվի նկարի մեջ և կարևորի նկարողի մեկնաբանումները: Այնուհետև պետք է սկսել պատկերի առավել մանրակրկիտ ուսումնասիրությանը չմեկնաբանելով այն:

Եզրակացություններ: Զգայական ինտեգրացիայի խանգարումը շտկելու կամ զգայական բարելավում կատարելու տեսանկյունից արտթերապևտիկ տեխնոլոգիաները կարևոր և առաջնային դեր կարող են ունենալ ադապտիվ պատասխանների մշակման

գործընթացը դարձնելով առավել համակարգված և ինտենսիվ: Տեղեկատվության վերամշակման և խթանման տեսանկյունից հատուկ կազմակերպված միջավայրում պետք է կազմակերպել արտոտեխնոլոգիաների կիրառում և ուսումնասիրել երեխայի շարժումներում, հույզերում առաջացած դինամիկան, վարքային փոփոխությունները: Զգայական ինտեգրացիան կարող է դառնալ սթրեսի, հուզական ծանրաբեռնվածության պատճառ, եթե այն չուսումնասիրվի և համապատասխան արտթերապևստիկ տեխնոլոգիաներով, էրգոթերապևստիկ միջոցներով չկարգավորվի:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Այրես Էնն Զին, Զգայական ինտեգրացիան և երեխան, Երևան, «Մազադաթ» հրատ., 2022, 336 էջ
2. Арт-терапия в эпоху постмодерна, Под редакции А. Копытина, изд. «Речь», 224стр.
3. Бетенски, Мала. Что ты видишь? Новые методы арт-терапии, Москва, ЭКСМО-Пресс, 2002, 256 с.
4. Кокоренко В.Л., Арт-технологии в подготовке специалистов помогающих профессий, Речь, 2005 г, 101 с.
5. Киселева М.В., Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. Речь, 2007. 336 с.
6. Journal of the British Society for Phenomenology, "Phenomenology" Edmund Husserl's Article for the Encyclopaedia Britannica (1927): New Complete Translation by Richard E. Palmer, Pages 77-90 | Published online: 21 Oct 2014
7. Эдит Крамер: художница и ученый, или О вмешательстве «третьей руки арт-терапевта» — nwm.at, 11.09.2023, 20:15

Получено: 02.10.2023

Received: 02.10.2023

Рассмотрено: 08.11.2023

Reviewed: 08.11.2023

Принято: 18.11.2023

Accepted: 18.11.2023

Journal "Education in the 21st Century", Vol1-10/2/, 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License

378.1(479.25+450) <https://orcid.org/0000-0002-4277-3453>
<https://orcid.org/0009-0009-2851-0559>

DOI:10.46991/ai.2023.2.233

THE MANAGEMENT FEATURES OF HIGHER EDUCATION SYSTEMS OF ARMENIA AND ITALY

Nazik Harutyunyan

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Yerevan State University, Armenia,
nazik_harutiunian@yahoo.co.uk
nazik.harutyunyan@ysu.am*

Kristine Safaryan

*Yerevan State University, Armenia,
kristine.safaryan@ysu.am*

Summary

Today, in the 21st century, higher education has become one of the main factors in the formation of the economy, ensuring the reproduction of human capital - the most important resource for the development of society.